

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Kriston Dorottya Anna

A Vátesz és a szép Guido
Gabriele D'Annunzio és Guido Da Verona Magyarországon

Témavezető: Mátyus Norbert

1. A kitűzött kutatási feladat előzményei és célkitűzései

Doktori kutatásom kezdetén arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a két világháború közötti Magyarországon az átlagos, közepesen képzett, nem kifejezetten italianista irányultságú olvasók számára mit jelenthetett az, hogy *olasz irodalom*, kik voltak a szélesebb hazai közönség számára a legfontosabb itáliai írók. A kutatás kiindulópontját a könyvpiac vizsgálata jelentette, munkámat pedig megkönnyítette, hogy Várady Imre 1933-ban közreadta az összes magyar fordításban megjelent olasz mű jegyzékét és bibliográfiai adatait.¹ A disszertáció megírását megelőzően ezen összefoglaló 1920 utáni, önálló kötetekre vonatkozó adatait vizsgáltam meg. A korszakban négy szerzőnek, Dante Alighierinek, Giovanni Boccacciónak, Anna Vertua Gentilének és Giovanni Papininek 4 – 4 kötete jelent meg, ezáltal ők voltak a harmadik legtöbbet fordítottak. A második helyet öt kötettel az egykori olasz miniszterelnök, Francesco Nitti szerezte meg, és az időszakban az itáliai szerzők közül neki jelent meg a legtöbb politikai műve magyarul. A listát toronymagasan vezeti Gabriele D’Annunzio és Guido Da Verona: mindkettőjüknek 9–9 könyve került kiadásra Várady tudomása szerint. Ehhez azonban annyit hozzá kell fűznünk, hogy valójában D’Annunziónak 11 kötete látott napvilágot 1920-tól 1931-ig magyarul.

Miért pont D’Annunzio és Da Verona? Mit jelenthettek ők a magyar olvasóközönségnek, és hogyan vélekedtek róluk a hivatásos irodalmárok? A dolgozat célja nemcsak a recepció feltárása, hanem annak vizsgálata is, hogy a források milyen módon reflektálnak az irodalmi érték, a populáris kultúra és a szerzői szerep kérdéseire.

2. A kutatás elméleti háttere és módszerei

Evidens, hogy D’Annunziót és Da Veronát azért fordították ennyit, mert a kiadók üzleti lehetőséget láttak bennük, eladhatónak tartották a műveiket. Irodalom és társadalom kapcsolatai terén többek között Robert Escarpit irodalomszociológiájára, Jauss recepcióesztétikájára, illetve a populáris irodalommal kapcsolatos irányzatokra, így például Benyovszky Krisztián, Bárány Tibor, Noel Carroll, stb. írásaira építtek. Escarpit nézetei értelmében a sikeres írók esetében a partner–közönség és a valódi közönség egybe esik, tehát az olvasók az alkotói folyamat aktív résztvevői. A két vizsgált szerzőt hazai szempontból nem

¹ Várady Imre, *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*, köt. 2. Bibliografia, (Róma: Istituto per l’Europa Orientale, 1933).

csak az teszi jelentőssé, hogy az olasz kultúra magyar jelenlétében központi szerepet játszottak, hanem a kiadók számára a bennük rejlő üzleti lehetőség azt is jelenti, hogy az itáliai szerzők közül ők voltak a leginkább képesek arra, hogy kifejezzék a korabeli magyar középosztály vágyait és realitásait, kíváncsiságát és érzéseit. Ahogy ez Da Verona kapcsán többször is fel fog majd merülni, a kritika hajlamos az olvasókra tudatlan tömegként, nem pedig befogadói közösségként tekinteni. Az ő „rehabilitációjuk” mellett Hans Robert Jauss, a recepcióesztétika atyja már 1967-ben kiállt, ám tapasztalatom szerint az olvasót középpontba helyező irodalomtörténeti–kultúrtörténeti–irodalomszociológiai kutatások előtt hazánkban még sok lehetőség áll nyitva. Jauss *Horizontszerkezet és dialogicitás* című esszéjében megállapítja, hogy múlt és jelen között nem csupán időbeli távolság áll, hanem a mostani kutató és az adott mű megjelenésekor élők tapasztalati horizontja is eltér. Éppen ezért a megértéshez nem elegendő a „fordítás”, hanem reflektálni kell a horizontváltásra is.²

A fenti elméleti megfontolásokat mindvégig szem előtt tartva összegyűjtöttem a két író magyar recepciója forrásait: lexikonokat, irodalmi folyóiratokat, irodalomtörténeteket, napilapokban megjelent híreket, interjúkat, recenziókat, színikritikákat, véleménycikkeket, valamint a paródiákat. Mindazonáltal az időkeretet tágítanom kellett, ezt pedig az tette indokolttá, hogy D’Annunzio 1921 után visszavonult, irodalmilag legtermékenyebb időszaka lezárult, és a két világháború közötti időszakra vonatkozó nézőpontok nehezen érthetőek meg az előzmények nélkül. A recepció forrásait tehát az első ismert említésüktől – ami D’Annunzio esetében 1882. február 28., Da Veronánál pedig 1913. július 30. – a második világháború végéig vizsgálom. 1945 egyiküknek sem jelent meg magyarul műve, és a kollektív emlékezetből is gyorsan kiszorultak. Mindkét író közéleti szerepet is vállalt, sőt, D’Annunzionak legalább annyira fontos a politikai karrierje, mint az irodalmi működése. A források elemzése során tehát nem tekinthettem el D’Annunzio és Da Verona politikai pályája és botrányai magyar visszhangjának vizsgálatától sem, amellet, hogy a nagyobb súlyt a művek recepciójára fektettem.

3. A dolgozat felépítése

A módszertani bevezetőt követően először a két író pályaképét mutatom be, részletesen taglalva a karrierutak párhuzamait és eltéréseit, kitérek arra az olasz és magyar irodalmi közegre is, ahova a fordítások érkeztek, valamint ismertetem a fordítókat. Ezt követően

² Hans Robert Jauss, „Horizontszerkezet és dialogicitás”, in *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* ed. Kulcsár – Szabó Zoltán (Budapest: Osiris, 1997): 276.

D'Annunzio magyar recepciójával foglalkozom. Először ismertetem a forrásbázis elemzésének általános tanulságait, majd bemutatom, hogy mit tudhattak az író – botrányhős – politikus életéről Magyarországon. Ezt követően vázoló a magyar D'Annunzio-recepció korszakolását. Az első időszak a kezdetektől az első világháború kitöréséig tart. Ezekben az években az apróbb botrányok mellett a fókusz D'Annunzio irodalmi működésén van, a kritikusok pedig rendkívül megosztottak: egyesek egy korszakalkotó költőt látnak benne, akinek művei irodalmi értékén mit sem változtatnak a botrányok, míg mások egy túlértékelt írócelebet. Az első világháború idején D'Annunzio Magyarországon propagandisztikus szerephez jut, szinte politikai allegóriává válik: ő az áruló, züllött Olaszország megtestesítője, elsősorban bulvárhíreket, valamint a sárdobálás határát súroló véleménycikkeket találhatunk. A művei kapcsán szinte kizárólag hiányosságokról van szó: A kritikusok egységesen úgy látják, hogy az író regényei és drámái az élvezhetetlenségig unalmasak és túlértékelt. D'Annunzio 1919. szeptember 12-én megszállta Fiumét, megkísérelve egy önálló állam alapítását, és a várost csak 1921 januárjában hagyta el. Ebben az időszakban természetesen a hírlapokban majdnem minden nap említésre kerül, ám irodalmi működése teljesen háttérbe szorul, recepciójával kapcsolatban érdemi anyag nem maradt fenn. Ezt követően az író – politikus a saját személyi kultusza építését szolgáló villába, a comói Vittoriale degli Italianiba költözött, és immár az élő legenda szerepét vette fel. Ami a magyar recepciót illeti, megfigyelhető egy visszarendeződés. Ismét beszélhetünk D'Annunzio – kritikáról, és a vélemények megint megoszlanak a kivételes költőzséni és a botrányhős divatköltő között.

A D'Annunzio-recepció korszakolását követően az ellentmondásos megítélés háttérében álló okokat, dilemmákat vázoló. Egyrészt a kritikusok ellenséges attitűdjét, bizonyos esetekben erkölcsi érveken alapuló elítélő véleményét a művekkel kapcsolatban egy jogos kérdés is táplálhatta: Sikerült volna D'Annunzióknak a személye körüli hírverés nélkül is kanonizálódni, ráadásul ilyen gyorsan? Ahogy ezt Guido Da Verona esetében látni fogjuk, a kritikusok álláspontját az is befolyásolja, hogy mit gondolnak a népszerű művekről, populáris irodalomról általában. Az tekinthető jó műnek, ami iránt az olvasók – akikre tudatos befogadókként tekintünk – érdeklődnek, vagy a széles tömegek igényeit kizárólag esztétikai kompromisszumok árán sikerülhet kielégíteni? Noha D'Annunziót a magasirodalomhoz soroljuk, disszertációmban amellet érvelek, hogy a korszakban ez nem minden művével kapcsolatban volt egyértelmű, az *Il piacere* és az *Il fuoco* című regényeknek létezett egy mára teljesen elhalványult populáris olvasata. Az ellentmondásos megítélés háttérében egy mai művészetfilozófusok által is vizsgált dilemma is állhat. Bárány Tibor nyelvközpontú esztétizmusnak nevezi azt, amikor az igényes nyelvi megformáltságot tekintjük az irodalmi

érték egyetlen fokmérőjének.³ D'Annunzio kritikusainak egy ehhez kapcsolódó dilemmával kellett szembenézniük: D'Annunzio nyelvi – stilisztikai bravúrjai minden alkotását egyből remekművé teszik? Nevezhet-e egy művelt értelmiségi unalmasnak egy *szép* művet?

A fenti dilemmák után az egyes magyar fordításban megjelent vagy magyar színpadon előadott művek magyar recepcióját mutatom be, ez alkotja a disszertáció leghosszabb fejezetét. A következő művekkel foglalkozom az olaszországi megjelenés sorrendjében: *Alcyone* (Alkyone), *San Pantalone* (San Pantalone és egyéb novellák), *Le nouvelles della Pescara* (Pescarai novellák / Toto és egyéb elbeszélések / Olasz tragédia), *L'innocente* (Az ártatlan /A gyermek), *Il trionfo della morte* (A halál diadala), *Giovanni Episcopo*, *Le vergini delle rocce* (Sziklák szüzei), *Il sogno di un tramonto d'autunno* (Őszi alkony álma), *La città morta* (A holt város), *La Gioconda* (Gioconda), *Il fuoco* (A tűz), *Francesca Da Rimini* (Francesca Da Rimini), *La figlia di Iorio* (Jorio leánya), *Forse che sì, forse che no* (Talán igen, talán nem). A művekről először tartalmi összefoglalót és szakirodalmi kitekintést közlök, ezután ismertetem magyar recepciójukat, végül összegzem ennek tanulságait.

Az értekezés következő részében foglalkozom Guido Da Veronával. Először a Magyarországgal való kapcsolatáról szóló forrásokat ismertetem, majd a teljes életmű fogadtatását mutatom be, ezután pedig az egyes művek recepcióját ismertetem. A következő regényekkel kapcsolatban megjelent recenziókat összegzem: *L'amore che torna* (Visszatérő szerelem), *Colei che non si deve amare* (Akit nem szabad szeretni), *La vita incomincia domani* (Holnap kezdődik azz élet), *La donna che inventò l'amore* (Aki a szerelmet kitalálta), *Mimi Bluette, fiore del mio giardino* (Mimi Bluette, kertem virága), *Sciogli la treccia, Maria Maddalena* (Oldd meg hajadat, Mária Magdolna), *La mia vita in un raggio di sole* (Életem napsugárban), *Yvelise* (Yvelise), *L'inferno degli uomini vivi* (Élők pokla / Senki földje), *Cléo, robes et manteaux* („Cléo” divatszalon), *Azyadèh, la donna pallida* (Azyadéh, a sápadt asszony), *La canzone di sempre e di mai* (Mindörökké, sohatöbbé...). Ezt követően összegzem a két szerző magyar recepciójával kapcsolatos következtetéseket, majd függelékben közlöm D'Annunzio és Da Verona önálló kötetben megjelent művei, valamint a D'Annunzio-drámák magyarországi előadási listáját.

4. A feldolgozott források általános tanulságai

³ Bárány Tibor, „Szépirodalom vs. lektúr. Egy rossz fogalmi megkülönböztetésről” In *A művészet hétköznapjai*, Ed. Bárány Tibor, (Miskolc: Műút, 2014), 57– 61.

D'Annunzio műveit elsősorban az élete, közéleti tevékenysége és botrányai tették eladhatóvá. A vele kapcsolatos forrásanyag rendkívül nagy terjedelmű, és legalább akkora súlyt képviseltek a személyével kapcsolatos hírek, mint az irodalmi működésével kapcsolatos cikkek. A recepció négy jól elkülöníthető időszakra osztható. 1914 előtt egy botrányhős dandy képe rajzolódik ki, akinek a megítélése ellentmondásos. A kritikusok egy része egy tehetségtelen írócelebet látott benne, míg mások egy életművész költőzsenit. A világháború alatt D'Annunzio a háborús propaganda központi figurájává, szinte politikai allegóriává vált. Ő jelenítette meg a züllött, áruló Olaszországot, akin keresztül a Monarchia az erkölcsi fölényt tudta bizonyítani. Irodalmi működésével kapcsolatban kizárólag negatív hangok érvényesültek, annak minden értékét tagadják, bizonyos esetekben a sárdobálás határait erőteljesen súrolva. 1919–1921 között, a fiumei államalapítási kísérlet idején keletkezett a legtöbb vizsgált forrás, ám ezekben D'Annunzio irodalmi működése teljesen marginális szerepet kapott, mivel magyar szempontból ez több, mint egy kalandor akciója: a Fiume jelenével és jövőjével kapcsolatos tájékoztatás kulcsfontosságú volt. 1921 után egy visszarendeződés figyelhető meg: ismét figyelem jut a művekre, és a kritikusok a világháború közötti időszakhoz hasonlóan megosztottak.

Ha csak az irodalmi működésre koncentrálunk, a magyar közönség a legtöbb beszámolót a drámákról kaphatta, színikritikából lényegesen többet ismerünk, mint recenzióból. Oszthatlan sikert egyetlen dráma sem aratott, a kritikusok gyakran túl hosszúnak, terjengősnek, vagy épp divatjamúltnak tartják őket. A próza megítélése sem egységes, azonban többnyire abban egyet értenek, hogy D'Annunzio kimagasló költő. Sajnálatos, hogy mindössze egy verseskötet, az *Alcyone* (Alcyone) jelent meg magyarul, az is a korszak végén, 1942-ben, és történelmi okokból nem jutott nagy figyelemhez, így az olaszul nem tudók számára – néhány szemelvényt leszámítva – a „vátesz” legnagyobbra tartott művei alig voltak hozzáférhetőek.

Az ellentmondásos megítélés, az időnként nyíltan ellenséges hangnem mögött gyakran komoly dilemmák húzódnak: Sikerült volna D'Annunzióknak ilyen könnyen kanonizálódni a botrányai nélkül? Elegendő feltétel a nyelvi–stilisztikai bravúr ahhoz, hogy valakit nagy szerzőnek tartsunk? Illik-e unalmasnak tartani egy *szépen író szerzőt*? Tekintheünk-e bizonyos D'Annunzio-műveket az adott korra vonatkoztatva a populáris regiszterbe tartozónak, és ez változtat-e bármit az értékükön?

Guido Da Veronát a szakirodalom D'Annunzio demokratizálójaként tartja számon, aki az általa képviselt embereszményt és életideált a tömegek számára hozzáférhetővé tette. Magyarországi népszerűsége egybeesik az itáliaival. 1944-ben más zsidó szerzőkkel együtt

tiltották be műveit, ám esetében ez csupán formáság volt: 1934 óta nem jelent meg műve magyarul.

A vele kapcsolatos kritika egységesen a populáris regiszterbe sorolja, az egyes kritikusok véleménye pedig nagyrészt annak függvénye, hogy hogyan viszonyultak a populáris kultúrához. Egy író elsősorban az olvasóknak ír, és annak, hogy valakit jó írónak tekintsünk, az olvasók szeretete a feltétele, vagy az írás a művészi önkifejezés egyik megnyilvánulása, és ha a tömegek igényeinek kielégítését szem előtt tartjuk, akkor rákényszerülünk az esztétikai kompromisszumokra?

A forrásbázis mérete szempontjából nem túlzás azt állítani, hogy Gabriele D'Annunzio és Guido Da Verona a két világháború közötti magyar kultúrtörténetnek is lényeges szereplői. A színházba és operába járók, a magasirodalminak tételezett művek olvasói számára az kortárs olasz szerzők közül D'Annunzio volt a leginkább hozzáférhető, és noha a hatásukkal kapcsolatos forrásaink sajnos hiányosak, a művek, a művészeti tapasztalat hatott a gondolkodásmódjukra, szélesítette tapasztalati horizontjukat.